

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ = 1921 =

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΕΤΟΣ 41^{ον} (1961)
ΤΟΜΟΣ 41^{ος}

ΤΕΥΧΟΣ Γ'
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

ΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ *

(Σήμερα και Αύριο)

Υπό ΣΤΡΑΤΗ Δ. ΣΩΜΕΡΙΤΗ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έκτε ως μορφή οργανώσεως τῶν καταναλωτῶν, εἴτε ως μέσον οργανώσεως τῶν παραγωγῶν τῆς ὑπαίθρου, εἴτε τέλος καὶ ως μέσον οργανώσεως καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς μικρῆς βιομηχανίας, εἶναι φυσικὸ ὁ συνεταιρισμὸς σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς πολυποικίλλες ἐκδηλώσεις τοῦ νὰ συγκεντρώνῃ ἀμέριστο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοκρατικοῦ Σοσιαλισμοῦ.

Ὁ συνεργατισμὸς στὴ σύγχρονη μορφή του, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καταγωγή του καὶ τὶς γενικώτερες ἐπιδιώξεις του, εἶναι ἕνα γέννημα τῆς ἴδιας τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, εἶναι ἕνα παράγωγο τῶν σοσιαλιστικῶν ιδεῶν καὶ μπαίνει μέσα στὰ πλαίσια τῆς καθολικῆς προσπάθειας τοῦς γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν χειραφέτηση τῶν ἐργαζομένων καὶ τῆς δημιουργίας μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ποὺ νὰ μὴ δεσπόζεται στὴν οἰκονομικὴν τῆς λειτουργία ἀπὸ τὸν νόμο καὶ τὶς μεθόδους τοῦ καπιταλιστικοῦ κέρδους.

Θὰ προσέθετα μάλιστα ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὅτι εἰδικώτερα ὁ δημοκρατικὸς σοσιαλισμὸς — σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ολοκληρωτικὸ καὶ αὐταρχικὸ σοσιαλισμὸ — δημιουργεῖ τὶς καλλίτερες προϋποθέσεις γιὰ τὴν πλήρη ἀνθιση καὶ ολοκλήρωση τοῦ συνεργατισμοῦ. Καὶ θὰ μοῦ ἀρέσει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι, ἐνῶ στὶς ολοκληρωτικὲς σοσιαλιστικὲς χῶρες ἔχουμε μίαν οὐσιαστικὴν καὶ τυπικὴν, θὰ ἔλεγα, ὑποταγὴν τοῦ συνεργατισμοῦ καὶ τῶν συνεταιριστικῶν ὀργανώσεων στὴν ἀρχὴ τῆς γενικῆς καὶ αὐστηρῆς κρατικοποιήσεως τῆς οἰκονομίας, μόνον σὲ χῶρες, ἔπως οἱ Σκανδιναβικὲς, ἔπου ἀπὸ ἐδῶ καὶ μίαν γε-

* Διάλεξις στὴν Ἑνωστὴν Ἑλλήνων Σοσιαλιστῶν.

νὰ περίπου κυριαρχεί πολιτικά ὁ δημοκρατικός σοσιαλισμός, ἔχομε μιά πλήρη ἀνάπτυξη τοῦ συνεργατισμοῦ. Χρησιμοποιεῖ ὡς κύριο μέσον τῆς ἐφαρμογῆς ἐνός — ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τὸν ὀνομάσω ἔτσι — φιλελευθέρου σοσιαλισμοῦ. Ὁ σοσιαλισμός αὐτός, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ δύσκαμπτο, ἀνελαστικό καὶ ἀμοιόμορφο στὶς ὀργανωτικές μορφές τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιδιώκει τὴν εὐκαμψία καὶ τὴν ἐλαστικότητα καὶ στηρίζεται στὴν ὀργανωτικὴ πολυμορφία. Συμβιβάζεται λοιπὸν ἀπόλυτα μὲ τὸν συνεργατισμό, πού γίνεται ἢ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς μορφές μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιδιώκεται ἡ συλλογικὴ καὶ ἀσφαλοκερδῆς λειτουργία τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Οἱ ἄλλες δύο μορφές εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ ἐθνικοποίησις καὶ ἡ δημοτικοποιημένη ἐπιχειρήσις.

Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράδοξο ἂν καὶ ἡ Ε.Ε.Σ. ἀποφάσισε νὰ περιλάβῃ στὴ σειρά τῶν ἐφετειῶν ὀμιλιῶν — συζητήσεων τῆς καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ προβλήματα τῶν συνεταιρισμῶν στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ διπλὴ σκοπιὰ — τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντός των.

Ἔτσι στὴ σημερινὴ ὀμιλία μου, ὕστερα ἀπὸ μιά σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ καὶ ἀπὸ μιά ἔκθεση τῶν σημερινῶν ἐπιτεύξεων τῆς συνεταιριστικῆς κινήσεως στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἐξετάσω διαδοχικὰ τὶς κύριες δυσκολίες πού ἐμποδίζουν ἀκόμη σήμερα τὴν συνεταιριστικὴ ὀλοκλήρωσις νὰ προχωρήσῃ μὲ γοργότερο ρυθμὸ στὴ χώρα μας καὶ θὰ καταλήξω σὲ ὀρισμένες προτάσεις: πάνω στὸ κεφάλαιο αὐτό.

Δύο εἶναι οἱ μεγάλοι καὶ κύριοι τομεῖς στοὺς ὁποίους ἔχουν πραγματοποιηθῆ σὲ ἄλλες χώρες οἱ μεγαλύτερες καὶ ἀποφασιστικώτερες συνεταιριστικὲς κατακτήσεις. Ὁ ἓνας εἶναι τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως τῆς καταναλώσεως, πού ἔχει φθάσει ὡς τὸν ἔλεγχον ἀκόμη καὶ τῆς παραγωγῆς ὀρισμένων εἰδῶν λαϊκῆς καταναλώσεως ἀπὸ ἰδιαίτερες βιομηχανικὲς συνεταιριστικὲς ἐπιχειρήσεις. Στὸν τομέα αὐτὸ περιλαμβάνεται καὶ ἡ παραγωγή ἢ ἡ παροχὴ ὀρισμένων ὑπηρεσιῶν δημοσίας ὠφελείας — ἤλεκτροφωτισμός, ὕδρευσις, ἀποχετεύσεις, μεταφορὲς ἐνδοαστικῆς. Ὁ ἄλλος εἶναι ὁ τομέας τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ γενικώτερα τῶν παραγωγῶν πού κατοικοῦν στὴν ὕπαιθρον.

Ἐνῶ στὸν τομέα τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐμπορίου, πού σχετίζεται μὲ τὴν διάθεση τῶν γεωργικῶν μας προϊόντων, οἱ συνεταιρισμοὶ ἔχουν σημειώσει στὴ χώρα μας μεγάλες καὶ σοβαρὲς κατακτήσεις, στὸν τομέα τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως παρουσιάζεται ἐντελῶς ἀντίθετα τὸ φαινόμενο μῖς πολὺ μεγάλῃς καθυστερήσεώς τους.

Ἡ ἀνισομέρεια αὐτὴ στὴν ἀνάπτυξη τῶν δύο βασικῶν τομέων τῆς συνεταιριστικῆς κινήσεως, εἶναι πιστεύω, τὸ κυριώτερον πρόβλημα πού πρέπει νὰ λύσῃ ὁ συνεργατισμὸς στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀνδρωθῇ καθολικὰ καὶ νὰ διαδίσῃ στὸ δρόμον πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσίν του μὲ γρηγορότερα βήματα.

Δέν είναι λοιπόν καθόλου παράδοξο ἂν τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ κάπως περισσότερο στὴ σημερινή ὁμιλία μας.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Στις περισσότερες Εὐρωπαϊκῆς χώρες ὁ συνεργατισμὸς δημιουργεῖται κατὰ πρῶτον λόγῳ μέσα στὴν τάξιν τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας. Σκοπὸς τοῦ εἶναι ἡ ἐργάνωσις τῶν ἰδίων τῶν ἐργατῶν ὡς καταναλωτῶν γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευσή τους μετὰ τὴν ἰδιότητά τους τῶν ἀγοραστῶν τῶν ἀγαθῶν ποῦ ἀναγκάζονται γιὰ τὴν συντήρησή τους.

Οἱ σοσιαλιστικῆς Ὅσυν καὶ Φουριε ἐπιδιώκουν, βέβαια, στις πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα νὰ ἐπεκτείνουν τὸ συνεταιριστικὸν ἰδεῶδες πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς δημιουργίας αὐτονόμων μονάδων κοινοκτημονικῆς παραγωγῆς. Οἱ σχετικῆς ἀπόπειρες τοὺς ἀποτυγχάνουν ὅμως καὶ ἔτσι παραμένει πάντα ὁ πρῶτος σκοπὸς ὡς τὸ κύριον κίνητρο τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως τῶν καταναλωτῶν τῶν. Ἡ ἔδρυσή τὸ 1844 τοῦ Συνεταιρισμοῦ τῶν Σιαπανέων τοῦ Ρόττοντέιλ γίνεται ἔκτοτε ἡ ἀφετηρία τῆς σύγχρονης συνεταιριστικῆς κινήσεως.

Ἡ ραγδαία ἀνάπτυξις τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως ὀδηγεῖ στὴ διατύπωσιν τῆς ἀρχῆς τῆς κυριαρχίας τοῦ καταναλωτῆ (Σάρλ Ζίντ) καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴ διατύπωσιν ἀπὸ τὸν Γάλλο μαθητὴ τοῦ Σάρλ Ζίντ τὸν γνωστότατον συνεταιριστὴ Μπ. Λαβέργγ, τῆς ἀρχῆς ὅτι μόνοι οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλώσεως ἀποτελοῦν τὴν γνήσια μορφή τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Εἶναι γνωστοὶ οἱ τρεῖς σταθμοὶ τοῦ Ζίντ : κυριαρχία στὸ ἐπίπεδον τῆς καταναλώσεως, κυριαρχία στὸ ἐπίπεδον τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ἀνάληψις ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως τῆς ἀπ' εὐθείας παραγωγῆς γεωργικῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν.

116 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔδρυσιν τοῦ Συνεταιρισμοῦ τοῦ Ροττοντέιλ : οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλωτῶν ἐλέγχουν ἓνα σοβαρὸν τομέα τῆς καταναλώσεως, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσουν νὰ ἐκτοπίσουν καὶ τὸ ἰδιωτικὸν κερδοσκοπικὸν ἔμποριον ἀπὸ αὐτόν. Οἱ ἴδιοι συνεταιρισμοὶ φθάσανε στὴν δυνατότητα νὰ παράγουν καὶ οἱ ἴδιοι πολλὰ βιομηχανικὰ ἀγαθὰ ἀμέσου καταναλώσεως — κυρίως στὴ Σουηδία καὶ στὴν Φινλανδία — ἀναπτύχθητε ἓνας αὐτόνομος κλάδος συνεταιρισμῶν στὴν γεωργικὴ οἰκονομία, ποῦ πῆρε μὴ ραγδαία ἀνάπτυξιν στις περισσότερες χώρες τοῦ σύγχρονου κόσμου.

Τὸ τελευταῖον αὐτὸ φαινόμενον συνδυάζεται μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργικῆς μονάδος σὲ μίαν ἐπιχείρησιν ποῦ κινεῖται μέσα στὰ πλαίσια τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ βγαίνει ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς σπιτικῆς οἰκονομίας τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν πιστοδότησίν της, τὴν καλύτερη παραγωγή καὶ τεχνικὴ ὀργάνωσίν της, τὸν ἐξοπλισμὸν της καὶ τὴν

διάθεση στην αγορά των προϊόντων, καθώς επίσης και στην προμήθεια ειδών που χρειάζονται γεωργικά καταναλώσεις, με όσο το δυνατό μεγαλύτερη ανεξαρτησία της από την κηδεμονία και την έμμετάλλευση του βιομηχανικού, έμπορικού και τραπεζιτικού κεφαλαίου, σπρώχνει την γεωργική παραγωγική μονάδα στην ανάγκη να συνεταιρισθῆ.

Ἐπιβεβαιώθηκε λοιπὸν τὸ τριπλὸ σχῆμα τῆς συνεταιριστικῆς ἐλοκληρίσεως τοῦ Ζίντ μόνον μερικὰ ὡς πρὸς τοὺς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως καὶ τὴν παραγωγή ἐιδῶν βιομηχανικῆς καταναλώσεως. Ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ γεωργικὴ συνεταιριστικὴ ὀργάνωσις διέφευσε ἐλοκληρωτικὰ τὴν θεωρητικὴν ὑπόθεσίν του γιὰ τὴν ἀδυναμία τῶν γεωργῶν νὰ ὀργανωθοῦν αὐτόνομα σὲ γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς.

Ἡ σύνταμη αὐτὴ ἀναδρομὴ μᾶς ὀδηγεῖ στοὺς συμπεράσματα ὅτι ἡ σύγχρονη συνεταιριστικὴ κίνησις ποὺ ἄρχισε σὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιδράσεως τῶν καταναλωτῶν στὶς πόλεις — κυρίως καὶ κατὰ πρῶτο λόγο τῶν μισθωτῶν — καὶ τῶν αὐτονόμων παραγωγῶν στὴν ὑπαίθρο, ποὺ μπαίνουν μέσα στὸν κύκλον τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, πρὸς τὶς συνθήκες καὶ τοὺς ὅρους ἐμμεταλλείσεως τῶν ἀσθενεστέρων ποὺ ἐπικρτοῦν προοδευτικὰ, ὅσον ἀναπτύσσεται τὸ βιομηχανικὸ καπιταλιστικὸ σύστημα.

Ἡ ἐμφάνισις τῶν πρώτων συνεταιρισμῶν στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα σημειοῦται γύρω ἀπὸ τὸ 1900 — 1910. Συμπίπτει μὲ τὴν δημιουργία τῶν πρώτων προϋποθέσεων μιᾶς συγχρονισμένης βιομηχανικῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας στὴ χώρα μας.

Οἱ πρώτες αὐτὲς συνεταιριστικὲς ἐκδηλώσεις — μὲ τὶς ὁποῖες δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται καθόλου οἱ παλιότερες (Ἀμπελάκια, καυτιλιακὲς συντροφίαι κλπ.) — ἐμφανίζονται, εἴτε μέσα στὴν ἀγροτικὴ τάξη καὶ συνδέονται μὲ τὴν προσπάθεια χειραφετήσεώς της ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φεουδαρχικῆς ὀργανώσεως τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας, εἴτε καὶ μέσα σὲ ὠριπμένες βιοτεχνικὲς κατηγορίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συνεπειῶν ποὺ εἶχε ἐπάνω τους ὁ καπιταλιστικὸς μετασχηματισμὸς στὴν ἀστικὴ οἰκονομία τῆς χώρας.

Μέσα σὰ πλαίσια τοῦ γενικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς νομοθεσίας τῆς χώρας μας τὸ 1914 ψηφίζεται ὁ ν. 602 περὶ συνεταιρισμῶν, ποὺ ἀπὸ τότε ἔχει γίνῃ ἡ βάση τῆς συνεταιριστικῆς ὀργανώσεως στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ πρώτη αὐτὴ περιορισμένη συνεταιριστικὴ κίνησις δὲν συγκινεῖ καθόλου τοὺς καταναλωτὲς. Τὸ μικρὸ προλεταριάτο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔχει πρῶτο, καθαρὰ μικροαστικὴ σύνθεσις — προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν τάξιν — καὶ μόλις τότε ἀρχίζει νὰ ὀργανώνεται στὶς πρώτες συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις του. Ἡ ἀστικὴ συγκέντρωσις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀκόμη ἐξαιρετικὰ ἀσθενὴς καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία εἶναι κυρίως ἀγροτικὴ. Δὲ ὑπάρχουν λοιπὸν οἱ δυνατότητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς ἰσχυροῦ κινήματι

καταναλωτών. Ο μόνος, και αν δεν κάνω λάθος, και ο πρώτος «επαγγελματικός καταναλωτικός συνεταιρισμός της εποχής εκείνης είναι η «Στρατιωτική Ένωσις», που διατηρούσε και πρατήριο ειδών άτομικής καταναλώσεως στη διασταύρωση των οδών Βουλής και Κολοκοτρώνη.

Αντίθετα ή αγροτική μεταρρύθμιση, που πραγματοποιείται γύρω στα χρόνια αυτά και ολοκληρώνεται ύστερα από την μικρασιατική καταστροφή, ή ανάπτυξη στην γεωργική οικονομία της χώρας μιας ολόενα και περισσότερο προανατολισμένης στην εμπορευματική παραγωγή γεωργίας και ή ανάγκη της πιστοδοτήσεώς της από το τραπεζιτικό κεφάλαιο της εποχής (ΕΤΕ) έντεινουν τον ρυθμόν της συνεταιριστικής αναπτύξεως στην ύπαιθρο. Και ο αριθμός αυτός γίνεται έντονώτερος μετά την απόσπαση της αγροτικής πίστεως από την ΕΤΕ και την ίδρυση της ΑΤΕ σε τέτοιο σημείο, ώστε το 1935 να πραγματοποιηθή ένα ούσιαστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής συνεταιριστικής οργανώσεως με την ίδρυση της σημερινής ΠΑΣΕ-ΓΕΣ —τριτοβάθμιας κορυφαίας οργανώσεως των Γεωργικών συνεταιρισμών.

Γύρω στα χρόνια αυτά τοποθετείται και ή ίδρυση από ώριμμένους επαγγελματικούς κλάδους εργαζομένων, κυρίως δημοσίων, τραπεζιτικών και ύπαλλήλων επιχειρήσεων κοινής ώφελείας, καταναλωτικών συνεταιρισμών, που ασχολούνται με την πραγμάτεια στα μέλη τους ώριμμένων ειδών άτομικής καταναλώσεώς τους και που ιδρύουν μερικοί από αυτούς και ιδιαίτερα πρατήρια. Αντίθετα προς την θεμελιώδη αρχή των συνεταιρισμών καταναλώσεως, που είναι ή αρχή της ελεύθερης προσελεύσεως μέσα στους κόλπους τους κάθε καταναλωτή, οι συνεταιρισμοί αυτοί εφαρμόζουν την αρχή της κλειστής πόρτας, επιδιώκουν δηλαδή την αποκλειστική και προνομαχική εξυπηρέτηση των καταναλωτικών αναγκών αποκλειστικά των προσώπων που άνήκουν στον κύκλο του επαγγέλματος που άφορουν ο καθένας. Αυτό, κυρίως, σε συνδυασμό και προς άλλες παραβάσεις των συνεταιριστικών αρχών, δέν επέτρεψε στους συνεταιρισμούς αυτούς να αναπτυχθούν σε πραγματικούς συνεταιρισμούς καταναλώσεως, που να αποδέκτον στην καθολική εξυπηρέτηση των αναγκών των καταναλωτών.

Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου, επιδιώκοντας την πολιτική κυρίως έκμετάλλευση των αγροτών, ρίχνει όλο το βάρος της στην γεωργική συνεταιριστική όργάνωση, ένψ άγνοει απόλύτως την ύπόθεση των συνεταιρισμών καταναλώσεως. Ούσιαστικά και τυπικά έντάσσει τους γεωργικούς συνεταιρισμούς μέσα στον κρατικό μηχανισμό, δίνει στον Πρόεδρο της ΕΣΣΕ — όπως μετονομάζεται ή ΠΑΣΕΓΕΣ — που διορίζεται από τον Πρωθυπουργό την πρόσθετη ιδιότητα του ύφυπουργού Συνεταιρισμών και του ύποδιοικητού της ΑΤΕ και ιδρύει κάτω από την προεδρεία του Πρωθυπουργού το Άνώτατο Συμβούλιο Συνεταιρισμών. Εφαρμόζονται έτσι οι αρχές του κορπορατιβισμού (συντεχνιακού κράτους) του Ίταλικού φουσιού, ένψ καταργείται όλοσχερώς ή

ἀρχή τῆς συνδιακαλιστικῆς δημοκρατίας μὲ τὴν ἀτόνιση τῶν δικαιωμάτων τῆς συνεταιριστικῆς συνελύσεως καὶ τὴν ἐνασχολία τῶν συνεταιριστικῶν διοικήσεων ἀπὸ τὴν κρατικὴν διοίκηση. Ἡ κατοχή, ἐνῶ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ οὐσιαστικὴ ἀτόνιση τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἀνθίση καὶ ἐντὸς πολλαπλασιασμῶν τῶν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως στὶς πόλεις. Ἡ κακὴ ἀφεταιρία, ποὺ εἶχε δοθεῖ στὴν προηγουμένη περίοδο μὲ τὴν ὕδρυσή κλειστῶν ἐπαγγελματικῶν προμηθευτικῶν καὶ καταναλωτικῶν συνεταιρισμῶν, κάτω ἀπὸ τὶς ἀνύμωλες συνθήκες τῆς κατοχῆς ὑπερισχύει ἀκόμη πλεονεκτήματα. Δὲν πρόκειται βέβαια πλέον γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ μεταχείριση ὠρισμένων προνομιούχων κατηγοριῶν ὑπαλλήλων. Βασικὰ ἤμωσ ἡ ἴδια ἐγωϊστικὴ ἀποψη μὲ τὴν προσπάθεια τῆς σωτηρίας ὠρισμένου κλάδου καὶ τῆς ἀποσπάσεως μερικῶν ὠφελγημάτων ὑπὲρ τῶν μελῶν του, εἴτε ἀπὸ τὶς κρατικὲς διαναμῆς εἴτε ἀπὸ τὴν βοήθεια τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἴτε καὶ μὲ τὴν ἀσκηση ὠρισμένων ὑποτυπωδῶν προμηθευτικῶν ἐργασιῶν ἀπὸ τὴν ὑπαίθρο, ἐπικρατεῖ καὶ στὴ συνεταιριστικὴ αὐτὴ ἀνθίση τῆς κατοχικῆς περιόδου. Συνεχίζεται καὶ στὰ πρῶτα δύσκολα μεταπελευθερωτικὰ χρόνια, ὡς δευτέρω γύρω στὰ 1950 ἡ ἀποκατάσταση τῆς σχετικῆς ἀρθονίας στὴν ἀγορὰ κάνει πλέον περιττὴ τὴν ἵσπαξη τὴν ἰδιοτύπων αὐτῶν συνεταιρισμῶν καταναλωτῶν στὶς πόλεις. Ὁ κύριος σκοπὸς τῶν συνεταιρισμῶν αὐτῶν, ποὺ δὲν εἶταν ἡ μόνιμη καὶ καθολικὴ ὀργάνωση τῆς καταναλώσεως μέσα σὲ ὁμαλὲς οἰκονομικὲς συνθήκες, ἀλλὰ ἡ ἐπιβίωση τῶν μελῶν τους καὶ ἡ ἀναπλήρωση μὲ αὐτοῦσιες διαναμῆς εἰδῶν τοῦ ἀνεπαρκοῦς χρηματικοῦ εἰσοδήματός τους ἐξανατρεῖται μὲ τὴν ἀποκατάσταση μιᾶς κάποιας ἀρθονίας στὴν ἀγορὰ καὶ μιᾶς κάποιας σταθερότητας τόσο στὰ χρηματικὰ εἰσοδήματα τῶν ἐλευθέρων ἐπαγγελματιῶν, ὅσο καὶ στοὺς μισθοὺς καὶ τὶς ἀποδοχῆς τῶν μισθωτῶν. Ἡ διανεμητικὴ αὐτὴ μορφή τῶν ἐπαγγελματικῶν αὐτῶν συνεταιρισμῶν καταναλωτῶν τῆς περιόδου τῆς κατοχῆς καὶ τῆς μεταπελευθερώσεως, γίνεται πλεονεκτήματα ἀπὸ τὴν εὐρεία τακτικὴ τους τῆς παροχῆς μεγάλων πιστωτικῶν εὐκολιῶν στὰ μέλη τους, ποὺ συνδυάζεται μὲ τὴν παροχὴ ἀναλόγων πιστωτικῶν εὐκολιῶν πρὸς τοὺς ἴδιους τοὺς συνεταιρισμοὺς, εἴτε ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐργοδοτικούς ὀργανισμοὺς εἴτε καὶ ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ μηχανισμό. Οἱ ἀλλεπάλληλες νομισματικὲς ὑποτιμήσεις ποὺ ἐφθασαν ὡς τὴν πλήρη ἐξαφάνιση τῆς προπολεμικῆς δραχμῆς τὸ 1944 καὶ ἡ ἐξακολούθηση τῆς νομισματικῆς ἀνωμαλίας ὡς τὸ 1953 περίπου εἶχαν τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἐντείνουν τὴν ταύτιση τοῦ ρόλου τῶν συνεταιρισμῶν μὲ τὸν συμπληρωματικὸν χαρακτήρα τῶν διαναμῶν τους γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ ἀνεπαρκοῦς ἐπιπέδου τῶν ἀμοιβῶν τῶν μελῶν τους. Ἔτσι, δευτέρω τὸ 1950 ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος τοὺς ἔβαλε μπρὸς στὴν ὑποχρέωση νὰ πληρώσουν τὶς πιστώσεις τῆς πρὸς αὐτοὺς — ποὺ ἀνήρχοντο τότε περίπου σὲ 30 δις δραχμῆς τῆς ἐποχῆς — μπρὸς στὴν ἀδυναμία τους νὰ ρευστοποιήσουν τὸ ἀντίστοιχο ἐνεργητικὸ τους ἀπὸ τὶς πι-

πτώσεις τους προς τα μέλη τους οι περισσότεροι από τους συνεταιρισμούς αυτούς διακόψανε τις διανομές τους και περιήλθαν έκτοτε σε μια ούσιαστική απενέκρωση.

Τόσο κατά την διάρκεια της κατοχής όσο και μεταπελευθερωτικά καταβλήθηκαν μεγάλες προσπάθειες για να γίνη μια οργάνωση των συνεταιρισμών πάνω σε μονιμότερη και διαρκέστερη βάση. Η επιτροπή της Κατοχικής περιόδου που ήταν υπό την Προεδρεία του Καθηγητή 'Αθ. Ρουσοπούλου και είχε μεταξύ των μελών της γνωστούς συνεταιριστές, όπως οι κ.κ. Θ. Τζωρτζάκης, Δ. Πάνος, Χαρίλαος Παπαχρήστου και άλλοι, και στην οποία ως το Πάσχα του 1943 είχα πάρει και εγώ προσωπικά μέρος ως εκπρόσωπος του Συνεταιρισμού Δικηγόρων 'Αθηνών, δεν κατόρθωσε να αποδώση τα αποτελέσματα, που είχαν προϋπολογισθή, αφού η ίδια η δύναμη των πραγμάτων και η ανωμαλία της κατοχικής περιόδου ώθησαν τους συνεταιρισμούς καταναλώσεως στις πόλεις στον έσφαλμένο δρόμο που είχαν πάρει. Το ίδιο ίσχυε και για την έμοσπανδία των Καταναλωτικών Συνεταιρισμών που ιδρύθηκε ύστερα από την απελευθέρωση.

III. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

α. Οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί¹

Σύμφωνα με τα στοιχεία που περιέχει η έκθεση της Υπηρεσίας Συνεταιρισμών της ΑΤΕ για το 1968 η κίνηση των γεωργικών συνεταιρισμών παρουσιάζει στις 31.12.1958 την παρακάτω εικόνα.

1) Οι λειτουργούντες γεωργικοί συνεταιρισμοί το 1958 ήταν συνολικά 7.127 που κατανέμονταν στις ακόλουθες κατηγορίες.

Πιστωτικοί	4473	ήτοι	τά	62,78%
πρωτογενειακοί	18	»	»	0,25%
πωλήσεως	503	»	»	7,05%
Παραγωγικοί	1825	»	»	25,60%
Διάφοροι	308	»	»	4,32%

Μια σύγκριση με τους αντίστοιχους αριθμούς του 1952 μας δίνει την παρακάτω απεικόνιση των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα αυτής της εξαετίας.

Έτσι το 1952 το σύνολο των λειτουργούντων συνεταιρισμών ήταν 6629 δηλαδή προστέθηκαν στους ήδη λειτουργούντες συνεταιρισμούς κατά την εξαετία αυτή 498 νέοι.

1. Ίδε σχετικώς Ι. Ε. Τσουδερού, «Οι Γεωργικοί Συνεταιρισμοί».

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆφέσωτερικῆς κατανομῆς τους, τὸ 1952 οἱ συνεταιρισμοὶ αὐτοὶ τὸ 1952 κατνέμονταν ὡς ἑξῆς :

Πιστωτικοὶ	4320
Προμηθευτικοὶ	41
Πωλήσεως	615
παραγωγικοὶ	1306
διάφορο:	347

Τὸ πῶς ἐνδιαφέρον σημεῖον ἀπὸ τὴν σύγκριση τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν εἶναι ἡ σταθερὴ πρὸσδος ποὺ σημειώνεται στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. Οἱ συνεταιρισμοὶ αὐτοὶ κυρίως καλύπτουν τὴν τάση τῆς γεωργικῆς μας οἰκονομίας πρὸς τὸν ἐξοπλισμὸ τῆς ὑπαίθρου μὲ μιὰ σειρά βιομηχανικῶν γεωργικῶν ἐγκαταστάσεων ποὺ ἀφιερώνονται στὴν ἐπεξεργασία, στὸν ἐξευγενισμὸ, τὴν συντήρηση καὶ τὴν βιομηχανικὴ ἀκόμη μεταποίησι γεωργικῶν προϊόντων κυρίως στὸν κλάδο τῆς βιομηχανίας τροφίμων. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲν ἔχει μόνον οἰκονομικὴ σημασία. Ἔχει ἀκόμη καὶ τεράστια κοινωνικὴ σημασία, ἀφοῦ συνδέει στενότερα τὸν παραγωγὸ τῆς ὑπαίθρου μὲ τὸν συνεταιρισμὸ καὶ δημιουργεῖ νέες πραγματικὲς συνεταιριστικὲς μονάδες βάσεως στὴν ὑπαίθρο, ποὺ βαθμιαία ἀπορροποῦν τὴν εἰκονικὴ μονάδα βάσεως, ποὺ εἶναι δυστυχῶς ὁ ἀπλὸς πιστωτικὸς συνεταιρισμὸς. Ὁ τελευταῖος περιορίζεται οὐσιαστικὰ στὴν πρακτορέυση τῆς ΑΤΕ γιὰ τὴν πιστοδότηση τῆς γεωργίας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐπὶ πιστώσει διανομὴ τῶν λιπασμάτων καὶ γεωργικῶν φαρμάκων στοὺς πιστοῦχους—μέλη του. Αὐτὸς ὅμως ὁ περιορισμένος ρόλος του δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ ὑποκινήσῃ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελῶν του γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του.

2) Ἡ ἐπέκταση τῶν συνεταιριστικῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ ἕνας ἀνασχηματισμὸς τῶν συνεταιρικῶν κεφαλαίων εἶναι ἕνα ἄλλο κεφάλαιο τῆς συνεταιριστικῆς ἀναπτύξεως ποὺ παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον. Στις 31.12.1958, οἱ δηλωθεῖσες συνεταιρικὲς μερίδες τῶν πρωτοβαθμίων ὀργανώσεων φτάσανε τίς 247.374.000 δραχμὲς καὶ τὸ σύνολον τῶν κεφαλαίων τῶν ἰδίων ὀργανώσεων τίς δραχμὲς 264.683.000. Σὲ σύγκριση μὲ τὴν κατάστασι ποὺ ὑπῆρχε στὸ σημεῖο αὐτὸ στις 31.12.1954 ἡ ἀύξησι ποὺ πραγματοποιήθηκε ἀντιπροσωπεύει γιὰ τίς συνεταιρικὲς μερίδες τὸ 191,08% γιὰ δὲ τὰ κεφάλαια τὸ 138,7%.

3) Τὴν οἰκονομικὴ σημασία τῆς δραστηριότητος τῶν συνεταιρισμῶν σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῆς παραγωγῆς τῶν κυριωτέρων γεωργικῶν προϊόντων τῆς χώρας θὰ μᾶς τὴν δώσουν οἱ παρακάτω ἀριθμοὶ :

— κατὰ τὴν περίοδο 1957-58 τὰ συνεταιριστικὰ ἔλαιουργεῖα παρήγαγαν 32.252 τόννους λαδιοῦ, δηλαδὴ τὸ 21,8% τῆς συνολικῆς παραγωγῆς λαδιοῦ τὴν ἴδια χρονιά.

- στον κύκλο των προμηθευτικών εργασιών έγιναν συνολικά προμήθειες αξίας δρχ. 813.527.000. Από το σύνολο αυτό μόνον δμως δρχ. 66.115.000 αντιπροσωπεύουν είδη άτομικής καταναλώσεως των συνεταιρισμών.
- κατά την ίδια χρονική περίοδο οι συνεταιρισμοί συγκέντρωσαν για να τα διαθέσουν για λογαριασμό των μελών τους διάφορα γεωργικά προϊόντα συνολικής ποσότητας 123.079 τόννων, από τα όποια επεξεργάσθηκαν οι ίδιοι τόννους 61.007.

Το σύνολο, εξ άλλου, των γεωργικών προϊόντων που επεξεργάσθηκαν οι συνεταιρισμοί ανέθηκε σε τόννους 225.381 που απέδωσαν περίπου 100 χιλιάδες τόννους έτοιμα προϊόντα.

Με συνεταιριστικά μηχανήματα έγιναν εξ άλλου οι ακόλουθες εργασίες: Άλωνίστηκαν 100 χιλιάδες τόννοι σπαραγού και 629 τόννοι ρυζιού. Θερίστηκαν 20.101 στρέμματα χωράφια σπαρμένα με στάρι, καλλιεργήθηκαν 142.188 στρέμματα χωράφια, ποτίστηκαν στρεμμ. 28.996, έγιναν δεμάτια 31.385 τόννοι άχυρο και παρήχθη ηλεκτρικό ρεύμα 1 εκατομμ. κιλοβάτ.

Οι πιστωτικές εργασίες φτάσανε τις 2.842.516.000 δραχμές. Είναι όμως χαρακτηριστικό το γεγονός, ότι από τους 4.473 πιστωτικούς συνεταιρισμούς θεωρήθηκαν από την Α.Τ.Ε. ώριμοι για να ασκήσουν οι ίδιοι συνεταιριστική πίστη μόνον 61!! (έξήντα ένας).

Παράλληλα σημειώνουμε ότι το σύνολον των καταθέσεων των συνεταιριστων στους συνεταιρισμούς έφθασε στις 31.12.1958 το συνολικό ποσό των δρχ. 3.848.000, πράγμα που δείχνει το χαμηλότατο επίπεδο της αποταμιεύσεως στην ύπαιθρο.

Από τις δευτεροβάθμιες συνεταιριστικές οργανώσεις (Ένώσεις συνεταιρισμών), που είναι συνολικά 119, έγινε επεξεργασία, βιομηχανοποίηση ή διάθεση των παρακάτω κυριωτέρων γεωργικών προϊόντων :

- 20 έκκοκκιστήρια επεξεργάστηκαν 42.830.000 δκάδες σύσπορο μπαμπάκι, δηλαδή το 38% της συνολικής παραγωγής του στις περιφέρειές τους.

Οι Ένώσεις Συνεταιρισμών Λωδεκανήσου και Βερροίας συγκέντρωσαν και διαχειρίστηκαν 410.000 δκάδες νωπά λαχανικά, ενώ τέσσερες άλλες Ένώσεις (Θεσσαλονίκης, Λαγκαδά, Ναυπλίου και Σαντορίνης) επεξεργάστηκαν 12.300.000 δκάδες κηπευτικά που απέδωσαν 2.507.000 δκάδες κονσερβοποιημένα προϊόντα.

Έπτά Ένώσεις συγκέντρωσαν 3.957.000 δκάδες μαύρη σταφίδα. Από αυτές 340.900 δκάδες επεξεργάστηκαν τα σταφιδεργοστάσια Ζακύνθου και Αιγίου και διατέθηκαν εξ ολοκλήρου στο έξωτερικό από τις Ένώσεις αυτές. Η τιμή της έκκαθαρίσεως έφτασε τις 6,17 δρχ. το κιλό στην Ζάκυνθο, έναντι σε 5,82 δρχ. του ιδιωτικού έμπορίου, στο Αίγιο τις δρχ. 6,94 έναντι 6,60 δρχ. και στον Πύργο 5,81 δρχ. έναντι 5,46 δρχ.

Ἐνδεκα Ἐνώσεις Συνεταιρισμῶν σὲ συνεργασία μὲ τὴν Κ.Σ.Ο.Σ. συγχέντρωσαν καὶ διαχειρίστηκαν γιὰ λογαριασμὸ τῶν παραγωγῶν συνολικὰ 7.405.000 ἔκ. σουλτανίνα, πού τὴν ἐπεξεργάστηκαν δύο ἰδιόκτητα συνεταιριστικὰ ἐργοστάσια καὶ ἄλλα δύο πού τὰ ἐνοίκιζαν οἱ συνεταιριστικὲς ὀργανώσεις. Ἡ τιμὴ ἐκκαθαρίσεως ἀπέδωσε ὑπὲρ τῶν παραγωγῶν 20-25% ὑφέλειά σὲ σύγκρισή μὲ τίς τιμές τοῦ ἰδιωτικοῦ ἐμπορίου.

Ἀνάλογα ἀποτελέσματα εἶχαν ἡ ἐπεξεργασία ἐλαιοπυρήνων ἀπὸ συνεταιριστικὰ πυρηνελαιουργεῖα, ἡ παραγωγή κολοφωνίου καὶ νεφτιοῦ ἀπὸ τὸ συνεταιριστικὸ ἐργοστάσιο τῆς Κορίνθου, ἡ διαχείριση τῆς μαστίχας τῶν κίτρων, τῶν σύκων, τοῦ παστεριομένου γάλακτος, τῶν ἐληῶν φαγητοῦ, πορτοκαλιῶν, λεμονιῶν κλπ.

Τέλος στὸν τομέα τῆς διαθέσεως τῶν Ἑλληνικῶν καπνῶν στὸ ἐξωτερικὸ δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ὑποστημειώσουμε τὴν τεραστία ἀνάπτυξη πού πῆρε ἡ Σ.Ε.Κ.Ε. Διεξάγοντας στὸν κύκλο τῆς ἀρμοδιότητάς της ἓνα μεγάλο τμήμα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διμερῶν συμβάσεων ἀνταλλαγῆς, πού ἰσχύουν μὲ τίς Ἀνατολικὲς χώρες, ἐλέγχει οὐσιαστικὰ ἓνα σοβαρὸ τομέα τῆς εἰσαγωγῆς ἀπὸ τίς χώρες αὐτὲς βιομηχανικῶν προϊόντων τους. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔχει ἰδρύσει 7 θυγατρικὲς ἐπιχειρήσεις. Τελευταία ἡ ΣΕΚΕ μπῆκε καὶ στὸν κύκλο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς σιγαρέττων μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργοστασίου Μασσαγγίου στὸν Βόλο.

Ἔτσι, μαζὺ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Βιομηχανία Ζάχαρης πού ἔχει ἐν μέρει συνεταιριστικὰ κεφάλαια, ἡ ΣΕΚΕ πραγματοποιεῖ τὴν πρώτη σοβαρὴ συνεταιριστικὴ ἐπέμβαση στὴν Ἑλλάδα στὸν τομέα τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Εἰκῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς ΣΕΚΕ φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω στοιχεία :

Ἄγορές 1958 : 4.900 ἑκατομ. χιλ)μα

Ἐξαγωγές 1958 : 4.900 ἑκατομ. χιλ)μα

Ἄξια 68 ἑκατομ. δολλάρια ἴσα μὲ τὸ 8.80 τοῦ συνόλου τῶν ἐξαγωγῶν τῶν ἑλληνικῶν καπνῶν

6. Οἱ Συνεταιρισμοὶ Καταναλώσεως

Τὰ στοιχεῖα πού ὑπάρχουν ὡς πρὸς τοὺς Συνεταιρισμοὺς καταναλωτῶν αὐτὴ τὴ στιγμὴ εἶναι τελείως ἀνεπαρκῆ. Ἀπὸ τὴν κατανομή τῶν ἀστικῶν συνεταιρισμῶν κατ' ἐπαγγέλματα μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε τοὺς συνεταιρισμοὺς πού θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν ὡς καταναλωτικοὶ περὶ τοὺς τριακόσιους ἐξήντα ἑννέα (369). Ἀπ' αὐτοὺς οἱ 162 εἶναι δημοσιονομικῶν, οἱ 96 ἐργατοῦπαλληλικοί, οἱ 33 ὑπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. καὶ οἱ 78 ἄλλων ἐπαγγελματικῶν τάξεων.

Ὅπως διαπιστώνει καὶ ὁ κ. Α. Κλήμης, σὲ μιὰ πρόσφατη ἐργασία του

πού δημοσίευσε στο περιοδικό «Ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΗΣ»¹ το μέγιστο μέρος από τους Συνεταιρισμούς αυτούς έχουν άτονησει ουσιαστικά. Δεν διατηρούν ούτε πρατήρια δικάτους, ούτε πραγματοποιούν καταναλωτικά αγαθά που να διαθέτουν μεταξύ των μελών τους. Άρκουνται οι περισσότεροι απ' αυτούς να μεσολαβούν «ἐπί προμήθεια» μεταξύ των μελών τους και των εμπόρων για την αγορά με πιστωτικές εύκολιες καταναλωτικών αγαθών απ' αυτά με ειδικές τιμές έκπτωσης από τις τρέχουσες τιμές των ίδιων εμπορευμάτων στην αγορά. Η έκπτωση γίνεται μεγαλύτερη στην περίπτωση αγοράς τοίς μετρητοίς. Ο Συνεταιρισμός χρησιμεύει στο εμπόριο για να το εξασφαλίζει από την άποψη της πληρωμής των δόσεων του, για τις όποιες παίζει τον ρόλο ενός είδους έγγυητή, μεσολαβώντας μεταξύ αγοραστή — μισθωτού, πωλητή — εμπόρου και της επιχειρήσεως στην ύποια εργάζεται ο πρώτος.

Η προμήθεια που εισπράττεται από τον συνεταιρισμό καλύπτει απλώς τα γενικά έξοδά του και επιτρέπει με κάποιο τρόπο την αντιμετώπιση των μισθών του μικρού προσωπικού που απασχολεί.

Σχεδόν μοναδική εξαίρεση στον κανόνα αυτόν είναι ο Κ.Α.Σ.Υ.Α.Τ.Ε. Ο Συνεταιρισμός αυτός έχει συνολικό κεφάλαιο δρχ. δέκα εκατομμυρίων (10.000.000) και εξυπηρετεί τους 4.000 υπαλλήλους της Α.Τ.Ε. Διατηρεί δικό του πρατήριο, ενώ παράλληλα και για ώριμα έτη, που δεν τον συμφέρει να έχει στο πρατήριο, ακολουθεί και αυτός το σύστημα των διατακτικών προς το ιδιωτικό εμπόριο. Μέρος από τα περιουσιέματα της διαχειρίσεώς του τα επιστρέφει στο τέλος κάθε χρήσεως στα μέλη του, σύμφωνα με τις αγορές που έχουν πραγματοποιήσει από αυτόν, εφαρμόζοντας έτσι την αρχή της επιστροφής, ενώ το υπόλοιπο το διαθέτει για την αντιμετώπιση των γενικών εξόδων του και τον σχηματισμό αποθεματικών κεφαλαίων. Κατά την έμολογία του κ. Κλήμη, χωρίς την πολλαπλή ένσχυση που έχει ο Κ.Α.Σ.Υ.Α.Τ.Ε. από την Α.Τ.Ε. θα ήταν άσφαλώς έλλειμματικός στην διαχείρισή του. Αυτό οφείλεται κατά τον κ. Κλήμη, στο γεγονός ότι ο περιορισμός του μέσα στον κύκλο των υπαλλήλων της Α.Τ.Ε. δεν τού επιτρέπει να αναπτύξη τις συνεταιριστικές εργασίες στην ευρύτητα που θα τού επέτρεπε να μειώσει το κόστος των υπηρεσιών του.

Πάντως ο ΚΑΣΥΑΤΕ αποτελεί μία φωτεινή εξαίρεση μέσα στην ανυπαρξία συνεταιρισμών καταναλώσεως στη χώρα μας. Πραγματικά όλοι οι υπόλοιποι, εήθεν, συνεταιρισμοί είναι άπλοι μεσίτες μεταξύ των μελών τους και του ιδιωτικού εμπορίου και ή μόνη θετική υπηρεσία που προσφέρουν προς αυτά είναι ότι τους παρέχουν μια πιστωτική επιφάνεια μεγαλύτερη για την αγορά των ειδών με δόσεις. Όπως παρατηρεί, πολύ σωστά νομίζω, και ο κ.

1. Α. Κλήμη, Οι καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί ως σύγχρονος ελληνική πραγματικότητα, ανάπτυκον από το περιοδικόν «ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΗΣ» Αθήνα 1961.

Κλήμης στην μελέτη του αυτή είναι και η μοναδική υπηρεσία τους προς την κατανάλωση.

Οι εκπτώσεις όμως που δόθηκαν δικαιούνται από τους εμπόρους τα μέλη αυτών των συνεταιρισμών με την εμφάνιση των διατακτικών τους, είναι μάλλον εικονικές. Στην πραγματικότητα το σύστημα οδηγεί στην δημιουργία υπέρ — τιμών εις βάρος της γενικής καταναλώσεως και στις υπέρ — τιμές αυτές είναι που γίνονται οι «εκπτώσεις» στους κομιστές των διατακτικών, ανάλογα με την πιστωτική εύκαλία που θα ζητήσουν από το εμπόριο.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε αδιάστακτα ότι στη χώρα μας η κατανάλωση ατομικών ειδών πρώτης ανάγκης, τόσο στις πόλεις, όσο και στην ύπαιθρο, κυριαρχείται ακόμη σήμερα από την ανεξέλεγκτη εξουσία του εμπορίου και ότι είμαστε ακόμη πολύ μακριά από την πραγματοποίηση ή μάλλον και από την αρχή της πραγματοποίησης του πρώτου σταδίου της κυριαρχίας του καταναλωτού, σύμφωνα με την πρόβλεψη του Ζίντ.

IV. ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΤΙΘΕΝΤΑΙ

Θα προσπαθήσω τώρα να υποσημειώσω τα κυριώτερα προβλήματα, που, όπως νομίζω, τίθενται από τη σημερινή λειτουργία του συνεταιρισμού στην Ελλάδα και από την λύση των οποίων εξαρτάται η ανάπτυξίς.

1) Υπάρχει πρώτον ένα πρόβλημα τονώσεως της συνδυαλιστικής δημοκρατίας, σαν θεμέλιου κάθε υγιούς συνεταιριστικής προσπάθειας.

Το πρόβλημα δέν είναι απλά οργανωτικό. (Τακτική συγκρότηση συνελεύσεων για τους μικρούς συνεταιρισμούς με την άμεση συμμετοχή των μελών, οργανώσεως των συνελεύσεων στους πολυαριθμότερους συνεταιρισμούς, ουσιαστική συμμετοχή των πρωτοβαθμίων συνεταιρισμών στη ζωή των δευτεροβαθμίων συνεταιριστικών οργανώσεων, ουσιαστικό περιεχόμενο του ελέγχου των μελών κλπ.). Συνδέεται ακόμη και με το γενικώτερο πρόβλημα της αποκαταστάσεως μιας δημοκρατικής ευρυθμίας στη χώρα μας και συνεπώς με την κατάργηση των διοικητικών και αστυνομικών επιβάσεων στην λειτουργία των συνεταιρισμών, όμως ακόμη και κάθε άλλης δημοδικής συλλογικής δράσεως των πολιτών.

Τέλος συνδέεται και με την πραγματική ύπαρξη συνεταιριστικών μονάδων στη βάση της συνεταιριστικής οργανώσεως.

2) Έτσι βρισκόμαστε μπρός στο πρόβλημα της ανάγκης να ζωογονηθούν και να αποκτήσουν ουσιαστικές αρμοδιότητες οι 4473 πιστωτικοί συνεταιρισμοί που αντιπροσωπεύουν την μεγάλη πλειοψηφία των πρωτοβαθμίων συνεταιρισμών. Σήμερα οι συνεταιρισμοί αυτοί εξαντλούν την δραστηριότητά τους στο έργο της μεσολαβήσεώς τους μεταξύ έπαρχιακής Ένώσεως της ΑΤΕ και των μελών τους για την άσκηση της αγροτικής πίσσεως. Αυτή η αρμοδιότητα

τῶν συνεταιρισμῶν δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ τοὺς κάμῃ ζωντανοὺς ὀργανισμοὺς μὲ ἄμεση ἐπιρροή στὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ.

3) Ὁ ἔντονος ἔλεγχος ποὺ ἀσχεῖ ἡ ΑΤΕ ἐπάνω στὴν συνεταιριστικὴ γεωργικὴ κίνηση εἶναι κατὰ κοινὴ διαπίστωση ἐπιζήμιος γιὰ τὴν αὐτόνομη ἀνάπτυξη τοῦ συνεταιρισμοῦ στὴν ὑπαιθρο.

Ἡ ΑΤΕ συνδυάζεται στὴ συνείδηση τῶν ἀγροτῶν μὲ τὸ ἴδιο τὸ κράτος. Ἐξ ἄλλου ὑπάρχει ἓνα ἔντονο αἰσθημα στὴ μεγάλη μάζα τῶν ἀγροτῶν διὰ τὴν ὑπαλληλικὴ γραφειοκρατία τῆς ΑΤΕ ζεῖ ἀπὸ τὸ περίσσειμα τοῦ ἀγροτικοῦ μόχθου μὲ τὴν μορφή τῶν ὑπερβολικῶν ἐπιβαρύνσεων τῶν χορηγήσεων τῆς πρὸς τὴν ὑπαιθρο. Ὑπάρχει ἔτσι συχνὰ κάποιος ὑποκυρπτόμενος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ΑΤΕ καὶ τῆς μάζας τῶν ἀγροτῶν.

Ἡ «πατερναλιστικὴ» κηδεμονία ποὺ ἀσχεῖ τόσο ἔντονα ἡ ΑΤΕ στὴν γεωργικὴ συνεταιριστικὴ κίνηση συνδυάζεται ἔτσι στὰ μάτια τῶν ἀγροτῶν μὲ τὴν ἐξυπηρέτηση καὶ τοῦ κρατικοῦ συμφέροντος καὶ τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων τῆς ὑπαλληλικῆς γραφειοκρατείας τῆς. Ὑστερα ἀπὸ 50 χρόνια συνεταιριστικῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα εἶναι καιρὸς ἡ ΑΤΕ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπέμβασὴ τῆς στὴ ζωὴ τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν καὶ νὰ χαλαρώσῃ τὴν προστατευτικὴ καὶ δεσμευτικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσχεῖ ἐπάνω τους.

4) Ὁ συνεταιρισμὸς γιὰ νὰ σταθῇ πραγματικὰ στὴ συνείδηση τῶν μελῶν του πρέπει νὰ τοὺς ἀποδίδῃ ἀπτὰ ὠφέληματα μὲ τὴ δράση του. Αὐτὸ δυστυχῶς δὲν συμβαίνει πάντα. Στὴν περίπτωση τῶν πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν ἡ ὠφέλεια τῶν συνεταιρῶν περιορίζεται στὸ ὅτι ἀποφεύγουν τὴν προσωπικὴ τους μετακίνηση στὸ ἀστικὸ κέντρο ποὺ ἐδρεύει τὸ ἀντίστοιχο ἴ)μα τῆς ΑΤΕ ποὺ τοὺς ἐξυπηρετεῖ.

Σὲ πολλὰς περιπτώσεις παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν ἡ σχετικὰ σύνταμη / προθεσμία μέσα στὴν ὁποία ὀρίζεται ἡ ἐξόφληση τῶν δανείων τῆς ΑΤΕ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν σχετικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τὸ μεγάλο τοκοχρεώλυτρο ποὺ προσδιορίζεται γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καταλήγουν πολὺ συχνὰ στὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιβαρύνουν τόσο πολὺ τὸ κόστος τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ συνεταιρισμοῦ ἢ τὴν τιμὴ ποὺ πραγματοποιεῖ ὑπὲρ τῶν παραγωγῶν, ὥστε νὰ εἶναι συμφερότερο νὰ εἶναι κανεὶς ἀσυνεταιρίστος ἢ νὰ διαθέτῃ τὰ προϊόντα του στὴν ἐλεύθερη ἀγορά.

5) Ἡ ἐπέκταση τῆς συνεταιριστικῆς ἐπιρροῆς δὲν πρέπει σὲ καμμιά περίπτωση νὰ ἐπιδιώκεται μὲ τὴν χρησιμοποίησιν μεθόδων ὑποχρεωτικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς εἰσκόμισεως τῶν προϊόντων. Τὸ κίνητρο τοῦ παραγωγοῦ πρέπει νὰ εἶναι πάντα οἱ εὐνοϊκότεροι ὁροι ποὺ τοῦ ἐξασφαλίζει ὁ συνεταιρισμὸς καὶ ὅχι ὁ φόβος ἀπὸ τίς κυρώσεις, ποὺ θὰ τοῦ φέρει ἡ μὴ εἰσκόμιση τῶν προϊόντων του σὲ αὐτόν.

Αὐτὸ ποὺ ἐμποδίζει κατὰ κύριο λόγον τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συνεταιρισμῶν στὸν τομέα αὐτὸν εἶναι ἡ δυσμενέστερη πιστοδότηση τῶν γεωργικῶν συνεται-

ρισμών κατά την εποχή του μπασίματος των προϊόντων από τους χωρικούς σε σύγκριση με τις πιστοδοτικές ευκολίες, που έχει το ιδιωτικό εμπόριο.

Ο αγώνας για την εξίσωση των δρων πιστοδοτήσεως των συνεταιρισμών με το ιδιωτικό εμπόριο πρέπει να είναι ένα από τους στόχους των άμεσων συνεταιριστικών επιδιώξεων.

6) Το κυριώτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι παραγωγοί των προϊόντων άμεσης εγχώριας κατανάλωσης είναι η κατάργηση των διαμέσων μεταξύ τους και του τελευταίου καταναλωτή. Μαζί με το ιδιωτικό μονοπώλιο των αυτοκινητιστικώνμεταφορών ή κατάσταση που επικρατεί στο σημείο αυτό οδηγεί στο αποτέλεσμα, ενώ οι τιμές των προϊόντων στον τόπο της παραγωγής να είναι εξαιρετικά χαμηλές ώστε να μην καλύπτουν συχνά ούτε το κόστος της παραγωγής τους, παράλληλα η τιμή των ίδιων προϊόντων στην πόλη να φτάνη εξαιρετικά ύψηλά επίπεδα. Το πρόβλημα αυτό θα είναι αδύνατο να λυθῆ οργανικά από μόνους τους γεωργικούς συνεταιρισμούς, χωρίς μιὰ αντίστοιχη οργάνωση της άστικῆς καταναλώσεως.

7) Αυτό το θέμα μάς υπενθυμίζει και την ιδιότητα των αγροτών ως καταναλωτών βιομηχανικών προϊόντων, όχι μόνο συλλογικής, αλλά και άτομικῆς χρήσεως. Μιὰ συνεργασία των τοπικών πρωτοβαθμίων συνεταιρισμών με τις αντίστοιχες ἐπαρχιακές Ἐνώσεις τους και με την ΣΠΕ θα επέτρεπε μιὰ σοβαρή ανάπτυξη των σχετικών συνεταιριστικών ἐργασιών, που σήμερα κινούνται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα και συνεπώς μιὰ βελτίωση του πραγματικού γεωργικού εισοδήματος.

8) Το πρόβλημα της οργάνωσης της καταναλώσεως στις πόλεις είναι σήμερα πιὰ ὀρθιο να μπῆ στὸ δρόμο της λύσεώς του και πρέπει να αποτελέση τὸν πρώτο στόχο των συνεταιριστικών επιδιώξεων στην Ἑλλάδα.

Ἡ δημιουργία δύο πολύ μεγάλων ἀστικών κέντρων (Συγκρότημα Πρωτεύουσας και Συγκρότημα Θεσσαλονίκης) ἢ ανάπτυξη σειράς ἄλλων ἀστικών κέντρων σε ὅλη τὴ χώρα καὶ ἡ ἀνεξαρτοποίησή τους ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο, τὸ γεγονός ἐτι ὑπάρχουν σήμερα περί τὸ 1.200.000 ἐργατοϋπάλληλοι που ἀποζοῦν ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸν μισθὸ τους δημιουργοῦν τὶς ἀντικειμενικῆς προϋποθέσεις γιὰ τὴν δημιουργία ἐνὸς αὐτονόμου κινήματος καταναλωτῶν.

Τὸ ἐπιχείρημα ἐτι σήμερα ὁ κρατικὸς ἔλεγχος στὶς τιμές, τὸ ζύγι και τὴν ποιότητα τῶν ἐμπορευμάτων κάνει τὴν ἀντίληψη τῶν καταναλωτῶν περιττή τὴν οργάνωσή τους δὲν νομίζω ἐτι εὐσταθεῖ. Ἀντίθετα εἶναι κοινὸ τὸ αἶσθημα ἐτι παραγωγοὶ και καταναλωτῆς ὕφίστανται τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση τῶν διαμέσων ἐμπορικῶν κεφαλαίου και μεταφορέων με αὐτοκίνητα και ἐτι ὁ ἔλεγχος τῶν τιμῶν κάθε ἄλλο παρά εἶναι ἀποτελεσματικὸς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προτίμηση τοῦ ἀγοραστή πρὸς τὸ ἐλεύθερο εμπόριο, ὅπου βρίσκει τὴν δυνατότητα νὰ ἰκανοποιηθῆ πολὺ καλλίτερα τὸ γούστο του

αυτό είναι μια πραγματικότητα που μπορεί και πρέπει να αντιμετωπιστεί με την κατάλληλη και συγχρονισμένη οργάνωση των πρατηρίων των συνεταιρισμών καταναλώσεως.

Ένα άλλο πρόβλημα που μπαίνει είναι ότι στο κεφάλαιο αυτό ή σχετική διαδικασία πρέπει να επιταχυνθεί, ότι δεν μπορούμε να ακολουθήσουμε το δρόμο των Σκαπανέων του Ρότσντέιλ, ότι για να επιτύχη σήμερα ένας συνεταιρισμός καταναλώσεως πρέπει άπαρχής να είναι μεγάλος, να κινηθεί με ευχέρεια κεφαλαίων και να οργανωθεί με κριτήρια ύψηλης έμπορικης παραγωγικότητας, δηλαδή με το πιο χαμηλό δυνατό κόστος των υπηρεσιών του, που δεν θα πρέπει να είναι εις βάρος της ποιότητάς τους.

Δυστυχώς το πρόβλημα παρ' όλη την εξαιρετική σοβαρότητα του δεν έχει άπασχάλει παρά μόνο σποραδικά και χωρίς να υπάρξει κανένα θετικό αποτέλεσμα από την μελέτη του αυτή.

1) Έργασία Υπουργείου Συντονισμού (1952) ¹.

Η έργασία αυτή αντιμετώπισε το ζήτημα από την άποψη της όρθης κυβερνητικής και κρατικής πολιτικής στο κεφάλαιο αυτό. Έτσι καθόρισε τις ακόλουθες επιδιώξεις της σχετικής κρατικής πολιτικής :

α) Διακήρυξη των κανόνων της όρθης συνεταιριστικής συμπεριφοράς στον τομέα των συνεταιρισμών καταναλώσεως.

β) Ούσιαστική και εύρεια πιστοδότηση των συνεταιρισμών καταναλώσεως ώστε να γίνουν ικανοί να διεξαγάγουν τις εργασίες τους.

γ) Συντονισμός τους για την ίδρυση καινών πρατηρίων.

δ) Άσκηση πιέσεως έναντι τους με το μέσον της πιστοδοτήσεώς τους για την επίτευξη των σκοπών της συνεταιριστικής οργάνωσης καταναλωτών.

ε) Ανάλυση μιας πλατείας διαφωτιστικής δουλειάς πάνω στην ωφελιμότητα και τη χρησιμότητα των συνεταιρισμών καταναλώσεως.

Η εξήγησις του κ. Κλήμη ² αποβλέπει στην επίλυση του ζητήματος με την αποκλειστική πρωτοβουλία των ίδιων των συνεταιρισμών καταναλώσεως, που υπάρχουν σήμερα.

Ο αντικειμενικός της σκοπός είναι η δημιουργία, με πόλο έλξεως τον ΚΑΣΓΑΤΕ, μιας πλατύτερης συνεταιριστικής μονάδος, που να στραφεί προς το πλατύτερο πλήθος των καταναλωτών, παραμερίζοντας τη σημερινή επαγγελματική βάση της οργάνωσης των συνεταιρισμών καταναλώσεως.

Η ιδέα είναι χρήσιμη και πρακτική και μπορεί να βγάλει την συνεταιριστική κίνηση των καταναλωτών από το τέλμα στο οποίο έχει βυθισθεί.

Στο σημείο αυτό νομίζουμε ότι και η ίδρυση συνεταιριστικών πρατηρίων στις μεγάλες πόλεις από τους γεωργικούς συνεταιρισμούς και η εφαρμογή από

1. Περιοδικόν «ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΗΣ» σελ. 51/1952.

2. Α. Κλήμη op. cit. σελ. 79 επ.

αυτά της αρχής της εισδοχής των μελών τους των καταναλωτών και πελατών τους θα μπορούσε επίσης να συντρέξει με την εφαρμογή της λύσεως Κλήμη και να επιταχίνη τον ρυθμό της συνεταιριστικής οργανώσεως στις πόλεις.

9) Η επέκταση τέλος των συνεταιρισμών σε τομείς καθαρά βιομηχανικής δραστηριότητας (ΣΕΚΕ — Ματσόγγου, Βιομηχανία Ζάχαρης κλπ.) δημιουργεί ώριμα θέματα σχέσεων συνεταιρισμών ως εργοδοτών με το προσωπικό τους. Το πρόβλημα αυτό έχει τεθεί πρό καιρού σε άλλες χώρες και εξελίχθη με την εξασφάλιση της συμμετοχής του προσωπικού στη διοίκηση των επιχειρήσεων.

10) Όλη αυτή η προβληματική του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα κάνει νομίζω επιτακτική την ανάγκη 1) της από κοινού μελέτης των διαφόρων προβλημάτων, που θέτει σε άλλους τομείς του ή ανάπτυξή του, σε άλλους υπανάπτυξή του, 2) του γενικωτέρου συντονισμού όλων των κλάδων της συνεταιριστικής κινήσεως. Χωρίς αυτό να σημαίνει την κατάργηση της αυτονομίας των διαφόρων κλάδων της νομίζω πως επιβάλλεται να καταργηθή το σιλικό τείχος που χωρίζει σήμερα την συνεταιριστική δραστηριότητα σε επαγγελματικές ομάδες — όχι μόνον στον τομέα των συνεταιρισμών καταναλώσεως, αλλά και στη γενικώτερη διάκριση μεταξύ γεωργικών και αστικών συνεταιρισμών. Από αυτήν την πλευρά η ίδρυση ενός κεντρικού οργάνου καθολικής μελέτης, συντονισμού και καθοδηγήσεως των διαφόρων κλάδων της συνεταιριστικής κινήσεως νομίζω πως θα είναι απόλυτα ωφέλιμη για την προκοπή του καθόλου συνεταιριστικού κινήματος, την εδραίωση του κύρους του και την παραπέρα ανάπτυξή του.

Ένα τέτοιο Ανώτατο Συμβούλιο Συνεταιρισμών που θα έπρεπε να ιδρυθή με πρωτοβουλία των συνεταιριστικών οργανώσεων που υπάρχουν και στον όποιο θα έπρεπε να εξασφαλισθή η σύμπραξη και η παρουσία εκπροσώπων των αντίστοιχων κορυφαίων συνδικαλιστικών οργανώσεων της χώρας μας θα ήταν πιστεύω ένας θεσμός απόλυτα χρήσιμος για το μέλλον του Ελληνικού Συνεργατισμού, που είναι συυζασμένο με τη δημοκρατική χειραφέτηση των μεγάλων λαϊκών μαζών — όχι μόνο στο πολιτικό επίπεδο — αλλά και στο επίπεδο της οικονομικής και κοινωνικής δράσεως.

Από την πλευρά αυτή η συνεταιριστική ολοκλήρωση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την πορεία της χώρας μας προς την όλοένα και πιο κοινωνική οργάνωση της οικονομίας της, αντίθετα προς το σημερινό κερδοσκοπικό, εκμεταλλευτικό και μονοπωλιακό χαρακτήρα της.

Χωρίς μιά ολοκληρωμένη συνεταιριστική οργάνωση της, τόσο στο τομέα των συνεταιρισμών καταναλωτών, όσο και στους τομείς των γεωργικών και βιοτεχνικών συνεταιρισμών, θα είναι αδύνατη ή δημιουργία των αναγκαίων προϋποθέσεων για την περαιτέρω ανάπτυξη μορφών κοινωνικής

συλλογικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας θα μείνει μια ούτοπία χωρίς δυνατότητες να πραγματοποιηθεί.

Αυτός ο ίδιος ο οικονομικός σχεδιασμός επιβάλλει την ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος συνεταιριστικής οργανώσεως. Και η διοίκηση των δημοσίων επιχειρήσεων θα είναι αδύνατο να αποκτήσει γνήσιο δημοτικό χαρακτήρα χωρίς την ύπαρξη ισχυρών συνεταιριστικών οργανώσεων. Αυτές, μαζί με τα συνδικάτα των εργαζομένων, θα δώσουν την δυνατότητα στο κοινωνικό σύνολο να ελέγχει δημοκρατικά την λειτουργία του δημοσιονομικού τομέα της οικονομίας και να αποφύγει έτσι τον κίνδυνο της γραφειοκρατικοποίησής του.

Στη μάχη για τη δημιουργία μιας συγχρονισμένης δημοκρατικής και προοδευτικής Ελλάδας ή μάχη για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συνεταιριστικού κινήματος είναι ένα από τα σημαντικότερα έργα που επιβάλλονται να γίνουν.

Στη δημιουργία και την καλλιέργεια της σχετικής συνειδήσεως μέσα, κυρίως, στους κόλπους των ενδιαφερομένων πρώτιστα για το έργο αυτό κοινωνικών καταναλωτικών και παραγωγικών ομάδων ελπίζω να συντελέσει και να βοηθήσει η έργασια αυτή.